

ונה אלוהים טודס ינבה

פנים בית הכנסת 'כוראל'
בו למד ולימד הגאון רבי אברהם מילר

ראשיתה של כתבה זו לפני למעלה משנה. אחד מתלמידי החכמים מבני יהדות רוסיה, בו פגשנו במהלך הכנת הכתבה "קולות מן הדממה" (גיליון 69 סוכות תשע"ה), ביקש

להעלות את זכרו של מורו ורבו, הגאון הצדיק רבי אברהם מילר זצ"ל. מאותם רבנים שנקלעו אל מלחמות הדוב הרוסי, ועקבותיהם, נדמה היה, אבדו לנצח.

התבררנו. זכרו של רבי אברהם נותר חי ותוסס בלב תלמידיו. בערגה, בסילודין, בהערצה – נאותו תלמידיו וממשיכי דרכו לפרוס בפנינו את הסיפור שמעולם לא סופר. סיפורה של ראדין, שליוותה את אחד מפארי בניה, גם בלכתו בארץ ציה וצלמוות; סיפורו של הסטנדר הצנוע, בירכתי בית הכנסת ברחוב ארכיפובה המוסקבאי; סיפורו של דור שהתנער מעפר, ודבק באחד והיחיד שהיה לו לסמל ולדוגמה – הגאון הצדיק רבי אברהם מילר זצוק"ל.

לא קלה הייתה המלאכה. עשרים ושמונה השנים שחלפו; צניעותו של רבי אברהם; מסך הברזל הכבד שאפף אותו עד יומו האחרון – כל אלו הקשו על המלאכה. לא מאמר הערכה אחד נכתב אודותיו, לא הספר, לא עדות כתובה. מאומה. רק תלמידיו הנאמנים ליוו אותנו, בתפילה ובחרדה שזכרו הטהור יועלה, לראשונה, מעל דפי 'תצמית', כראוי לגאון ענק זה, שיהדות רוסיה כולה לו את חייה הרוחניים.

שוחחו עימנו הרב אדולף שייביץ, רבה הראשי של רוסיה; הרב דוד קרפוב, רב קהילת "דרכי שלום" בפברר אוטרדנויע במוסקבה; הרב מיכאל קרבצוב, תלמידו ומחבר הספר 'חוב החיים'; והרב אביגדור אולחוב, תלמיד מובהק, דבוק בלב ונפש ברבו הגדול.

דור שלישי לחפץ חיים

הגאון רבי אברהם צבי בן מיכאל זצ"ל, נולד בשנת תרס"ג בעיירה דווינסק. העיירה הקטנה התברכה בשני ענקי רוח שהאצילו עליה מהודם, בשתי קהילות נפרדות. מרן הגאון רבי יוסף ראזין, הרוגאטשובר, כיהן כרבה של הקהילה החסידית. על כס הרבנות של הקהילה הליטאית, ישב מרן ה"אור שמח".

בגיל בר מצווה, נשלח הנער אברהם צבי אל הגדולה שבישיבות ליטא באותה תקופה – ישיבת ראדין. היה זה בשיא תוקפה וזוהרה של הישיבה, כאשר בראשה כיהן מרן הגאון רבי נפתלי טרופ זצוק"ל. גם אלו שלא נמנו על תלמידי ראדין, ראו חובה לעצמם להשיג מחברות תלמידים ובהן סיכומים משיעוריו הלמדניים שסללו דרך חדשה בלימוד.

לא נותרו לנו פרטים רבים על רבי אברהם זצ"ל בראדין. תלמידי ראדין ששרדו את חורבן יהדות אירופה היו צעירים ממנו בהרבה; רבי אברהם נותק מבית חייו למעלה מעשרים שנה לפני כן, במלחמה העולמית הראשונה. הפרטים שכן ידועים לנו, מציינים

מ' ברקמן

מראדין למוסקבה, מלימוד יחידי להדבצת תורה ברבים, מ'עסקי' העתיקות לעסקי שמנים: הגאון רבי אברהם מילר זצ"ל, שדמותו האירה במסירות נפש באפלה הרוחנית של ברית המועצות, ועודה מאירה בלבבות אלפי תלמידיו בארץ ובעולם 🌟
"ומה רוצים אתם שאעשה? כל עוד אני חי, אפשר עוד לפעול"

דמות מופלאה של אחד מבחירי הישיבה.

"עד סוף ימיו הוא הזכיר בגעגועים את רבו, הגאון רבי נפתלי טרופ", מספר ל"הפלס" תלמידו-כבנו, הרב אביגדור אולחוב מירושלים. "תמיד סיפר על הקרבה שזכה לה מרבו הגדול, שאף בחר בו לחברותא עבור בנו: הגאון רבי אברהם טרופ זצ"ל. ופעם אחת, כמעט בביישנות, גילה את אוזנו של תלמידו הקרוב, כי דובר בו נכבדות לבתו של מרן החפץ חיים בעצמו. הצעת השידוך לא יצאה אל הפועל, ורבי מגדל זקס זכה להיכנס אל הבית הגדול; אולם עצם ההצעה היה בה כדי ללמד על גדולתו של רבי אברהם.

אלו היו שנות השובע המאושרות, בצלו של הסבא קדישא מראדין, תחת שריכטו של רבי נפתלי טרופ. רבי אברהם עלה והתגלה, כשהוא אינו מעלה על דעתו איזה תפקיד הועידה לו ההשגחה העליונה, ובאלו תנאים איומים יהיה עליו למלא אותה. על פניו, עתידו היה נראה מובטח: בחורים בעלי דרגה כמוהו המשיכו, לרוב, כרבנים, כמנהיגי קהילות וכראשי ישיבות.

שנים ארוכות עברו. רבי אברהם עודנו צמוד לגמרתו. מסביבו המגל האדום קוצר ללא רחם. להשיכים תורתו, להעבירם מחוקי רצונך. אחד היה אברהם, בכל מקום ובכל זמן, יושב בבית הכנסת הגדול במוסקבה, השרוף מלשינים מרצון ומאונס, ומשכח צערו בלימוד. הצעירים שהקיפו אותו בעיניים מתחננות, כמהו לשמוע, אולם לא היו להם הכלים לקלוט את השפעה הלמדנית שאצר בקרבו. שבת, אמונה, מצוות בסיסיות. לא יותר.

ולתוך הדממה המתוחה ששורה בבית הכנסת ברחוב ארכיפובה, מפציעה דמות מעולם אחר. הרב פנחס טייך, רבה של אליזבט בניו ג'רסי, שהקדיש את חייו לטובת אחיו שמאחורי חומות הכלא הסובייטי הגדול. למרות הסכנה, נכנס עמו רבי אברהם בדברים. רבי פנחס, סלבודקאי בעברו, תהה על קנקנו של היהודי חבוש כובע הפרווה הרוסי. "מי אני, שואל אתה?" לא היו הרבה הזדמנויות בהם נתן רבי אברהם דרור לרגשותיו, לכאבו. לצדה של נפש ישיבתית מבינה, פתח את סגור לבו במשפט נדיר: "לו הייתי מחוץ לכאן", וידו החוותה אל מעבר לחלונות בית הכנסת, הרחק משם, "לו הייתי במקום שאתה נמצא... עשר טייץ'ן יכלו לצאת ממני!" הרב טייץ'ן הצטמרר.

מלחמת העולם הראשונה טלטלה את רבי אברהם יחד עם משפחתו, מדווינסק הליטאית אל תוככי רוסיה השסועה במלחמת אזרחים עקובה מדם. לא רק הם. כל עולם הישיבות נדר לרוסיה, ובסיום מלחמת העולם מצא את דרכו חזרה הביתה. כך שבו מיר, בריסק, סלבודקא, ראדין וקמניץ, ואפילו הנובהרדוקאים נסוגו לבסטון, לאחר מלחמת מצווה עיקשת. הצללים ריקדו ופזרו מסך ערפל, תהו ובהו וחושך. כל לב מרגיש ידע כי אסור להישאר ברוסיה, ארץ אוכלת יושביה. אולם רבי אברהם, בגזרת עליון, נשאר. "איך היינו נראים בלי רבי אברהם?" תהה באוזניו הרב אולחוב.

אכן, במבט לאחור, היה לו תפקיד קדוש ועצום אותו הועידה עבורו ההשגחה העליונה. מורה דרך להמוני יהודים. אלא שאיש לא יכול היה לצפות זאת.

"גם אנחנו רצינו לצאת מרוסיה", סיפר רבי אברהם לתלמידו הקרוב, הרב אולחוב. "אבי ז"ל שילם סכום כסף גבוה במיוחד למבריה גבולות מקצועי, אולם הלה נעלם עם כל הכסף והותיר אותנו ללא פרוטה וללא דרך יציאה מרוסיה". השבר היה נורא. גזר דינו של רבי אברהם נחרץ. נעורים פורחים בצל הישיבה, הוחלפו בכבלי עוני וברזל. שבעים שנה של חושך וצלמוות.

"אבל עד יומו האחרון", מספר ל"הפלס" תלמיד נוסף, הרב מיכאל קרצוב, שנקשר אליו בעבותות אהבה, "עד מותו ממש, רבי אברהם המשיך לעמול וללמד. הוא לימד לא רק תנ"ך, גמרא והלכה, אלא את עצם הליכות החיים היהודיים ותוכנם, את התורה אותה גילם בכל מהותו והיה עבורנו דוגמת השלמות בכל. אחד מחבריי, תלמיד נאמן לרבי אברהם, אמר לי פעם בהומור שיש בו הרבה מן האמת: 'אני - דור שלישי לחפץ חיים! למדתי אצל התלמיד שלו!...'".

תיקוני שבת

"רבי אברהם לא אהב להזכיר את המאורעות הקשים שעברו עליו", מספר ל"הפלס" רבה הראשי של רוסיה מטעם קונגרס הקהילות היהודיות-דתיות, הרב אדולף (אברהם) שייבין. "תמיד היה אומר שאנשים רבים, הנאמנים למסורת, עברו צרות קשות ממה שעבר הוא עצמו. רק לפעמים, כדרך אגב, סיפר על ניסיונות שמירת השבת במחנות העבודה של סטאלין". כמוכן מאליו, רבי אברהם היה 'בוגר' החינוך מחדש שהעניק הסובייט העליון לאזרחי המרדניים. פעמיים נעצר ונכלא. "אדם שואלים 'מה?' הרב אולחוב כמעט משועשע מהשאלה. "מי צריך סיבה כדי להיכנס לבית הסוהר? ובמקרה, הייתה לסובייטים סיבה טובה לכלוא אותו. הוא היה אדם מרומם מעם, שבדמותו שיקף את כל מה שהקומוניסטים רצו למחוק. פלא שלא העלימו אותו לגמרי, אלא רק אסרו אותו".

אולם העילה ה'רשמית' למאסר הייתה עלילה כספית. כמי שהתהדרה בתואר 'מדינת הפועלים', חייבה כידוע ברית המועצות את אזרחיה לעבוד. מי שלא עבד נחשב כמחבל בכלכלת רוסיה כולה, ודינו נחרץ. המעסיק היחיד היה מפלגת הפועלים הסובייטית. עבודה עצמאית נאסרה לחלוטין. רבי אברהם מילר חיפש עבודה שתאפשר לו לשמור שבת ולקיים מצוות. לשם כך הוא התמקצע בנושא עתיקות, ופתח סניף, ממשלתי כמוכן, של חנות עתיקות.

בימים שבהם איחור לעבודה ביותר מעשרים דקות גרר עונש מאסר, בלתי אפשרי היה להיעדר מהעבודה ביום השבת. רבי אברהם הגיע ל'עבודה' כבכל יום, אולם הסתגר בלשכתו. ביום הזה הוא לא ניהל את החנות, לא קיבל סחורה, לא הזמין. הוא הפקיד את

מלוא הסמכויות בידי שני עוזריו, והתמסר כליל לקדש את השבת בחדרו הקטן, בלימוד ובתפילה. העוזרים, שאגב ידעו זאת היטב אולם העדיפו להעלים עין - ניצלו את היום הזה היטב. לימים, סיפר רבי אברהם בחיך, כי כל השבוע, מראשון ועד שישי, עמל לתקן את מה שקלקלו שני עוזריו, שהיו רחוקים מהבנה בענייני ניהול העסק. הם חתמו על מסמכים ואישרו עסקאות שרבי אברהם לעולם לא היה נותן להן אישור. אולם הוא ספג את המחיר באהבה, למען השבת.

ההלשנה, למרבה הכאב, הגיעה דווקא 'מבפנים'. יהודי שחשק בעבודה היוקרתית בחנות העתיקות, טפל על רבי אברהם עלילה כספית, וצירף אליה סעיפי אישום 'דתיים' חמורים. רבי אברהם נשפט ונאסר, כמוכן מאליו, לעשר שנים. זה היה העונש המינימלי בבתי המשפט הסובייטיים.

רבי אברהם לא הרבה לדבר על ימי מאסרו. בשיח עם תלמידיו, כשביקש לאמץ את רוחם בפני הניסיונות המורכבים שעמדו לפתחם, היה משתף אותם, כמשיח לפי תומו, בשבתות במחנה העבודה. שבתות בהן מסר את מנתו לאסיר אחר שיבצע עבורו את המלאכות האסורות, ובחר לשכור ולהתענג מטובה של השבת.

שנתיים לאחר שנאסר שוחרר במפתיע מכלאו. רעייתו, הרבנית שרה לאה, נאבקה לשחרורו באומץ ובתושייה יוצאים מגדר הרגיל. היא הגיעה עד נשיא רוסיה, והסבירה לו שבעלה אמנם אדם דתי, אבל 'שקט' ולא מנהל שום תעמולה אסורה. בזכות השתדלותה חתם הנשיא על חנינה מוקדמת. לימים, אגב, עלתה הגבי' מילר ארצה והתיישבה בירושלים, שם נפטרה בגיל מופלג, למעלה ממאה.

עם שחרורו לא 'זכה' רבי אברהם לפגוש את היהודי המלשיין, שירש את תפקידו וחנותו. היהודי נפטר באותם ימים ממחלה קשה, והיה הדבר המופת. רבי אברהם עצמו, באצילותו ובגבהות רוחו, הצטער כל חייו על מותו של היהודי השפל. "שמא הקדתי עליו", אמר בכאב, "אולי משהו, דק מן הדק, חשתי תרעומת עליו, ועל כן פגעה בו מידת הדין, באשמתו..."

"אתם רוצים להרוג אותי? עוד מעט אגיע לשם בעצמי"

בשנות השבעים והשמונים למינים קרם "חזון העצמות היבשות" עור וגידים. דור שלישי, מנותק משורשיו, החל לשוב ולחפש את בוראו. יהודים צעירים ביקשו להתחבר אל מקור הנביעה היהודי, לשוב מהמקום ממנו נותקו אבות אבותיהם. רבי אברהם, שפרש בינתיים מעבודתו, התמסר לתפקידו הגדול להעברת המסורת.

רבי אברהם הקדיש את כל ימיו לתורה. הוא לא יצא לפעילויות קירוב והסברה, לא חיפש להנחיל יהדות להמונים. רק ישב בפניתו ולמד. והיה כל מבקש השם מצא את דרכו אליו. עם הזמן, וככל שגבר הצימקון

"פרעגט די גמרא", קרא בקול עם תחילת השיעור, והמשיך ב... רוסית. הוא מסר מילה באידיש, שתיים בעברית, ושלוש ברוסית... כשהעירו לו על כך הוא התנצל, "אני כבר זקן, מתבלבל בין השפות", טען, כשהוא נוטה 'להתבלבל' בעקביות.

התלמידים שסבבו את רבי אברהם לא היו בשלים ללימוד ישיבתי. היו אלו בעלי תשובה צעירים, שמושגים בסיסיים ביהדות היו זרים להם. רבי אברהם הניח למוחו הכביר, לחידושי המזהירים, והתמסר כולו למען תלמידיו. "הוא לא לימד אותנו בעיון", מעיד רבי דוד קרפוב, ראש קהילת "דרכי שלום" באיזור אוטרדנויע במוסקבה, "וקל וחומר בלי חידושים. הייתה זו הזדמנות יקרה וכמעט יחידה לטעום שמץ מהיהדות המקורית, מן המקור הקדמוני והאמיתי".

כשעוצמת האמת בידי, היה רבי אברהם למוקד משיכה למבקשי האמת. אולם רוב סובביו לא ירדו לעומק דעתו, או שמא לא העפילו למרום דרגתו.

אחד מתלמידיו סיפר לימים את שראו עיניו ולא זר, אפס קצה של גאונותו ואהבת התורה של רבי אברהם. התלמיד הצעיר שהשתתף בשיעורי הגמרא של רבי אברהם, איחר פעם לאחד השיעורים ונכנס כשרבי אברהם כבר עסק בעיצומה של הסוגיה. השומעים ישבו לאורכו של שולחן ארוך ורבי אברהם בראשו כשגמרותו פתוחה לפניו והוא קורא מתוכה בשטף גמרא, רש"י, תוספות ומסביר. רק התלמיד המאחר שניגש לשולחן מהכיוון בו ישב רבי אברהם שם לב לפתע כי הגמרא הפתוחה לפניו מונחת, מבלי משים, כשהיא הפוכה... ורבי אברהם 'קורא' מתוכה בשטף גמרא, רש"י ותוספות ומסביר. גאון נשכח כזה שהה שם באימפריה האדומה מדם, מרוחק ובודד ועוסק בתורה.

"אז הייתי צעיר בימים, פורח באוויר", מספר הרב דוד קרפוב, על אותם ימים רחוקים. "היום אני מבין עד כמה היה מסוכן ללמד צעירים בפומבי לעיני כל. מובן ופשוט שלא היו חסרים שם מלשינים שונים ומשונים. היות שהפצת דת במיוחד בין צעירים הייתה אז מעשה פלילי ואסור לגמרי, זאת הייתה מסירות נפש כרבי עקיבא בזמנו, שהקהיל קהילות שלא תשתכח תורה מישראל".

התלמידים עצמם, הושפעו ממסירות נפשו. הכול ידעו כי כל הבא בצל קורתו של רבי אברהם 'זוכה' במעקב צמוד; כי בית הכנסת בארכיפובה 'התברך' במלשינים שפקחו עין על כל מתפלל חדש. אולם לא היה כוח בעולם שיתק את התלמידים מרובם. "הוא לימד אותנו לא רק את הידע ההלכתי ה'יבש', מתרגש הרב קרבצוב, "אלא בעיקר את 'רוח' התורה, לימד לא רק לדעת מה כתוב אלא להבין מה וכיצד צריך לקיים".

"כה פשוט, וכה גבוה"

במהלך מלחמת העולם השנייה, נלקח רבי אברהם בכפייה לצבא האדום, והוצב בחזית, מקום שממנו לא

"עד יום מותו ממש, רבי אברהם המשיך לעמול וללמד. לא רק תנ"ך, גמרא והלכה לימד, אלא את עצם הליכות החיים היהודיים ותוכנם"

בישראל. "רק הודות לידענותיו ולמידותיו", אומר הרב שייביץ, "ניתן היה לספק לקהילות השונות בבריה"מ, באותן שנים לא פשוטות, מורי דרך ברמה נאותה". רבי אברהם נרתם כולו לציבור. סדר יומו היה גדוש, במידה שאף צעירים ממנו התקשו לעמוד בכך. גם לאחר שעבר שני התקפי לב, המשיך באורח חייו התובעני, בידיעה כי אין מי שימלא את מקומו. בכל בוקר היה נוסע בכמה אוטובוסים וברכבת התחתית, עד לבית הכנסת, כדי להתפלל וללמד. רעייתו התחננה למקורביו כי ינסו להשפיע עליו לנוח מעט. אולם רבי אברהם נענה לכולם בחיוך רך ואוהב, "ומה רוצים אתם שאעשה? אשכב על הספה ואמתין למלאך המוות? ניחא, כל עוד אני חי, אפשר עוד לפעול". והוא פעל.

"קשה לאמוד את כמות הצעירים שעברו דרכו", אומר הרב אולחוב. "חלק ניכר מהחוזרים בתשובה של שנות השמונים הגיעו לבית הכנסת הגדול ברחוב ארכיפובה. לא היה מי שפגש בו, ומדובר לכל הפחות במאות אנשים - שלא הוקסם מדמותו המאירה". הקב"ג, כמובן מאלי, לא אהבו את הרעיון. הם זימנו אותו לחקירה ואיימו לאסור אותו שוב. "אתם רוצים להרוג אותי?" ענינו של רבי אברהם נצצו. "אינני חושש מכך. תיכף אגיע לשם בעצמי", והוא החווה על זקנו הלבן ההדרור. אנשי הקב"ב שחררו אותו, תחת אזהרה חמורה שימסור שיעורים אך ורק באידיש, שפה שאותה הבינו רק הזקנים. לא ברוסית, וכמובן, לא בעברית, שתי השפות שהיו מובנות ל'סירובניקים' הצעירים. רבי אברהם קיים את ההוראה כמעט לגמרי.

היהודי, הוכר רבי אברהם כסמכות תורנית יחידה במינה ברחבי רוסיה. הוא היה למורה דרך, למנהיג תורני, ופוסק בשאלות מורכבות וסבוכות שהקהילה היהודית במוסקבה זימנה לו בשפע.

בית הכנסת הגדול איחד יהודים מכל אזורי ברית המועצות. כל קבוצה נשאה מושגים שונים בתכלית ביהדות, ומרחק השנים והניתוק מהעולם הגדול עשו את שלהם. הרב שייביץ מספר כי לעיתים קרובות פרצו בבית הכנסת מחלוקות בדבר הלכה או מנהג. "כאשר רבי אברהם נכח בוויכוחים סוערים במיוחד, הוא לא ניסה לשכנע את מי שירות ומיד, אלא הביא כרך גמרא או שולחן ערוך וביאר את העניין בהרחבה לאשורו. לר' אברהם הייתה המילה האחרונה והקובעת. כולם קיבלו את דעתו".

לצד בית הכנסת, התקיימה ישיבה, גם היא לצורכי תעמולה. התלמידים שבה היו ברובם מהקהילות הספרדיות בברית המועצות. הם למדו להכיר את היהדות בשטחיות מכוננת, והנהלת בית הכנסת עקבה בשבע עיניים שלא ילמדו יותר מדי. סדר קריאת התורה, סדרי התפילות בחול ובשבת, הלכות שחיטה. עבור תלמידים שהתחילו מאל"ף ב"ת, גם זה היה הרבה מאוד. רבי אברהם לימד ביישיבה - ופוסטר. העילה לפיטוריו הייתה כי הוא לימד ברצינות וביסודיות רבה מדי. אולם התלמידים, שזיהו את מידת האמת שבו, דבקו בו ונותרו עמו בקשר רצוף. לאחר ששבשו למקומות מוצאים וכיהנו כרבני קהילות מטעם השלטונות, מצאו דרכים עקיפות להריץ אל רבי אברהם את שאלותיהם, ולשמור על קשר רצוף עם הדמות היחידה שסימלה בעבורם רב

הלכה כמותו

רבי אברהם מילר, יחיד מול הבורות המקומית והמתירנות האמריקנית

בית הכנסת הגדול ברחוב ארכיפובה היה שריד אחרון לבתי הכנסת במוסקבה. בית הכנסת שהוקם על ידי יהודים קנטוניסטים לאחר שחרורם מהצבא, היה לסמל של שלטונות הרשע מחד גיסא, ושל הניצוץ היהודי מאידך גיסא. הסובייטים חפצו להוכיח לעולם הגדול כי הם אינם מתנכלים לדת. הנה, בית הכנסת הגדול הידוע ביופיו ובתכנונו הארכיטקטוני המרהיב, פעיל וקיים.

"בבית הכנסת בכל שבת לא היה ולו מקום אחד פנוי", מעיד הרב שייביץ. "הרי במוסקבה באותן שנים היו רק שני בתי כנסת פעילים, 'כוראל' במרכז העיר (ברחוב ארכיפובה – שזה מכבר השתנה שמו לרחוב ספאסוגלינישצ'סקי) ובית הכנסת בשכונת מארינה רוסצ'ה המרוחקת שההגעה אליה הייתה קשה (היה זה בית כנסת עשוי עץ שנשרף לאחר מספר שנים. מ"ב). בכל שבת הוציאו מארון הקודש 6-7 ספרי תורה וקראו בהם במניינים שונים בכל פינות וחדרי בית הכנסת. היו אלה בעיקר המניינים של בתי הכנסת שהיו פעילים בעבר, כמו הצ'רקסי, הפורבי ועוד, שהושמדו בימי השלטון הסובייטי".

אולם בפני שומרי השבת התעוררה בעיה קשה. המרחקים במוסקבה הגדולה לא אפשרו לחלק נכבד מהיהודים להגיע ברגל. הם לא אמרו נואש, ויצרו בדרך פתלתולת קשר עם רבני ארה"ב. ושוב, התשובה בדרך לא דרך שהתקבלה התירה ליהודי מוסקבה המנותקים נסיעה ברכבת התחתית ל"צורך גדול", בכרטיס שנישא ב'טלטול כלאחר יד'. לא היה מי שיקום לערער אחר הפסק שהתקבל מעבר להרי החושך שסגרו עליהם. רבני ארצות החופש התברכו בספרי קודש, בקשר עם רבנים, בישיבות ובגדולי תורה. מה הציעה יהדות רוסיה לעומתם?

את האחד והיחיד. הגאון רבי אברהם התנשא מול הפסק הבלתי נהיר בתוקף, והודיע בבטחה כי זוהי שמועת שווא. בבהירות של מי שעוצמת האמת בידיו, הצהיר כי ברור לו שהשלוח טעה. באטמוספירה של 'ארכיפובה' המוסקבאית, עמד רבי אברהם מול בת קול מן השמים, והכריז "הלכה כמותי!" הרב אביגדור אולחוב, תלמידו המובהק של רבי אברהם מילר (שאף הועיד אותו לומר אחריו 'קדיש', באין לו בנים כי אם בנות), מיהר עם עלותו ארצה לביתו של הגאון הגדול רבי פישר זצ"ל, ושאל לחוות דעתו בעניין. "אף בירושלים מסכימים עם הרבי", כתב התלמיד הנאמן לרבו, שנותר באותה שעה מאחורי מסך הברזל.

ימשיכו בדרך אבותיהם. כן, כך היה המצב. גם כשהיה מישוה שהצליח לחנך את בנו כמו שצריך – עם מי הוא התחתן? מי היה אז? הכרתי יהודי חשוב, שלבו בוער בידישקייט. פעם סיפר לי אותו אדם בכאב, שהוא מבשל לעצמו את מאכליו, בסיר אחד קטן שעדיין לא נגעו בו מאכלי הטרפה שמבשלת רעייתו... והוא לא היה היחיד".

"הכרנו משפחה יהודית חשובה", מספרת הגב' אסתר בוכר, "שלא ערכה ברית מילה לילדיה. באותם ימים הייתה סכנה גדולה בעריכת ברית, אבל היהודים ניסו בכל דרך להחתים את צאצאיהם באות ברית קודש. אולם אם המשפחה, מגזע תרשישים, טענה ש'כך שמעה מרב אמריקני'... והכיצד? הרוסים השתדלו לשבש את תדרי שידורי התקשורת שהגיעו מארצות חופשיות, אולם רבים האזינו בשקיקה לקו המשובש ומלא התקלות, ולעיתים נדירות הצליחו

מימין, רבי אברהם מילר, משמאל, רבי געצל וילנסקי, מדמויות ההוד של בית הנסנת במוסקבה

'לגנוב' כמה דקות אסורות בתכלית של קולות מהעולם החיצון. כך שמעה אותה אישה, באחד הימים, רב' אמריקני המסביר בטוב טעם כי היהודים נטבחו בשואה משום שאות הברית התחומה בהם שימשה כעדות מרשיעה ומנעה מהם להסתתר. 'פסק ההלכה' המחודש שאליו הובילו דברי ה'רב', היה ביטול של מצוות מילה בכל מקום שבו הוא עלול ביום מן הימים להוות סכנה.

אנחנו, שהודרכנו בכל צעדינו על ידי רבי אברהם, קיבלנו את הדברים בביטול הראוי להם: כנראה איזה רבאיי רפורמי... אולם הצימאון הרוחני הנורא, הביא מספר אנשים לכך שגם מים מלוחים התקבלו בכרכה. דבריו של ה'רבאיי' היו 'מקודשים'. רב אמריקני אמר! לא היה מי שערער אחר דבריו".

מלבד אחד, שיכול היה לערער על זו אף על זו.

"מי שלא היה ברוסיה, אינו יכול להבין". הרב אביגדור אולחוב, מנסה לצלם לנו תמונת מצב, להעמיד בפנינו תמונה שלמה – ומתייאש. "אומר זאת בשפת האדיש, בה לימד אותי מורי ורבי: 'מ'פרעגט נישט קשייעס אף ראשיאן'... (לא שואלים שאלות על רוסים?). עוד לפני המהפכה האדומה נסחפו המוני צעירים יהודיים לתנועות הסוציאליסטיות. המהפכה הגשימה חלום של אלפים. היהודים הקומוניסטים נרתמו בהתלהבות גדולה להנחיל את 'אור' הקומוניזם לאחיהם היהודים. התוצאות היו נוראיות. המחלקה היהודית, היבסקציה, אחראית בוודאות לכל ההרס הרוחני. פשוט שכך הוא, וכי גוי מסוגל לנתק יהודי מהתורה? רק ראש יהודי יודע כיצד לעשות זאת... הם הפעילו ארטילריה בכל החזיתות. חינוך ושטיפת מוח לצעירים, דיכוי ורדיפות למבוגרים. מאסרים המוניים, צווים וגזרות. ילדים מסרו את הוריהם, אחים הלשינו זה על זה. והכל בא 'מבפנים'.

"רבי אברהם עצמו סיפר פעם, 'מוסיפה גם הגב' אסתר בוכר, שמשפחתה עמדה בקשר הדוק וקרוב עם משפחת הרב מילר, מזכרונותיה, 'כי נקרא לחקירה כ'נציג' ישיבת ראדין ברוסיה הקומוניסטית... מרן 'החפץ חיים', ששהה במינסק בראשית תקופת הקומוניזם, הצליח לחמוק מהשלטונות ולשוב לפולין. השלטונות חיפשו אחריו, ובאופן טבעי ניסו להשיג את המידע מתלמידו. 'איפה הרבי שלכם?' שאל החוקר. רבי אברהם השיב ברעד: 'אין לי רבי. אני לומד לבד'. ואז, לנגד עיניו הלטושות, עבר החוקר לשוחח באדיש: 'אתה לומד לבד גמרא? דריי נישט די קאפ, אל תבלבל את המוח...איפה החפץ חיים?'..."

"סיפר לי ידיד, 'ממשך הרב אולחוב לתאר את הבלתי יאמן, 'רבי שאול באס קראו לו. אביו נפטר בכלא הסובייטי, במיתת עינויים אטית ומוזעזת. כל החוקרים שלו, ללא יוצא מן הכלל, היו בני רבנים! הוא הכיר אותם, הם הכירו אותו – וכך זה התנהל! אי אפשר להאמין מה התחולל שם בשנים ההן.

מי שמר מצוות – נהרג, נאסר, הוגלה לסיביר. הורים לא יכלו להנחיל תורה ומצוות לבניהם. או שהילד הלשין – או שהשכן רץ לספר בקג"ב... הגאון הצדיק רבי יצחק זילבר, ואני אומר זאת באחריות מלאה, היה מקרה נדיר, יחיד במינו. סבא, אב ונכד שומרים מצוות ולומדים תורה בתוך רוסיה הסובייטית! זה בגדר נס גלוי. גם רבי יצחק עצמו מספר שרצו לקחת לו את הילדים לאימוץ, שלא

עומדת עד היום חיה מול עיניי".

"רבי אברהם היה אדם נעים הליכות ומסביר פנים לכל באופן בלתי מצוי", משתף גם הרב מיכאל קרבצוב מזכרונותיו. "תמיד גלוי, מאיר פנים, חריף-שכל במיוחד - הלצותיו ואמרות החידוד שלו זכורות עד היום. אבל העיקר, שעבור כל מי שהכיר אותו אישית, הוא סמל ודוגמה למסירות חסרת פשרות וללא גבול לתורה וליהדות שלא עומעמה ע"י תלאות התקופה והחיים". הרב קרבצוב מפנה אותנו לפסקה בספר ההלכה בשפה הרוסית "חוב החיים" שכתב והקדיש לעילוי נשמת מורה דרכה של יהדות רוסיה המתעוררת: "זכרו הנכבד לא יימחה מלב מי שבגאווה קורא לו מורו ורבו". *

אברהם. "לבושו מסודר, ותמיד רגוע ושליו. מעולם לא הרים את קולו על שום אדם ובשום מצב".

"היה לו הומור עדין ומחודד", נזכר גם הרב דוד קרפוב. "יצאתי אתו מבית הכנסת פעם אחת, לכיוון תחנת הרכבת התחתית, המטרו. בדרך כלל השתדלתי לזכות להיות המלווה, כדי לספוג עוד כמה דקות מאישיותו המאירה. הרחוב היה מכוסה במעטה שלג קפוא וחלקלק. רבי אברהם תפס בזרועי, ואמר לי 'תפוס חזק, דוד! אחזיק אותך שלא תיפול!' איש שיחנו מתחייך, 'ברור שהוא זה שהיה זקוק לתמיכה ממני, הצעיר. אבל לא היה כאן אף פעם יחס של תומך ונתמך. רבי אברהם אף פעם לא היה לנטל. דמותו המאירה

רבים שבו בחיים. רבי אברהם, כאמור, לא הרבה לספר על מאורעות חייו הסוערים, אולם סיפור אחד מאותם ימים השתמר לדורות.

היה זה בעיצומו של חג הפסח. רבי אברהם הודמן לכפר נידח, רחוק ממקום יישוב. הוא היה רעב עד מוות, מאחר שלא נגע במאכלי הטרפה, וגם את מנת הלחם שברגיל היה לוקח להחיות נפש, הפקיר לטובת חברי הפלוגה. יותר מהכל, דאב לבו על שנמנע ממנו לקיים מצוות אכילת מצה. הוא נכנס לסניף הדואר בשליחות מפקדו - וקפא תחתיו. בפנית החדר, ישבה הפקידה, כשהיא מחפה בידיה על דבר מה, ומדי פעם מגישה לפיה בזהירות, באין רואים. לא היה ספק, זו הייתה מצה.

מאבק איתנים התחולל בליבו של רבי אברהם. מחד, הוא חש דחף אדיר לגשת אל הצעירה, להודות בפניה כיהודי, בחור ישיבה, ולבקש לקיים מצוות עשה דאורייתא. מאידך, באותם ימים המצה הייתה 'לחם עוני', כפשוטו. הרעב היה כבד, בשל המלחמה. אין הוא יודע מהיכן השיגה היהודייה את המצה, אולם ייתכן מאוד כי זהו מזונה היחיד ליום עבורה זה. כיצד יבקש מהנערה שתחלוק עמו סעודה שאינה מספקת לבעליה?!

הוא נקרע בתוכו. ארבע כוסות, מרור, הגדה - מאומה אין בידו לקיים. אבל מצה, הנה היא בהישג ידו! הנה יבקש רק כזית מצוה, ויזכה לקיים גם בשנה זו 'שבעת ימים מצות תאכלו'. אבל, כיצד יבקש? האם ישחית את מידותיו, את אצילותו הישיבתית, יתעלם מעדינות הנפש המאיה בו לסגת אחור? הוא לא ביקש. ולא, לא הודמנה לו מצה אחרת באותה שנה. "עד סוף ימיו פג לבו בהזכרו בכך", מספרים תלמידיו. "מעולם לא ידע להחליט אם נהג כשורה, אם נדרש היה לבקש בכל זאת לקיים מצווה דאורייתא, גם 'על חשבון' מידותיו. אולם הוא לא יכול היה לנהוג אחרת".

כזה היה רבי אברהם אציל הנפש, שחי חיים מרוממים של בן ישיבה, גם עשרות שנים לאחר שנותק ממנה. ה'איידלקייט', נזכר בערגה הרב אביגדור אולחוב, "עדינות הנפש שלו, הייתה משהו שלא בנמצא. הוא צייר בעיניו דמות של 'מענטש', אדם, תלמיד חכם אמיתי. כתלמיד ה'חפץ חיים' לא יכולת לחפוס אותו בלשון הרע, בכעס או בגבהות רוח. כשהיה פותח את פיו לשוחח עמך, חשת שהוא אוהב אותך באמת. דיבורו היה שקט ורך, וגם כשהוכיח, לא חדר כעס לקולו. וכשהניח עליך את ידו, והצצת לעיניו שהיו מלאות אהבה ורחמים, הרגשת שרבי אברהם מבין אותך ללא מילים. כולם היו לו כבני משפחה. הוא התרועע אתנו בפשטות, כשווה בין שווים. אבל חשנו שאנו במחיצת אדם נשגב מאתנו. כל רגע אתו היה כה פשוט, וכה גבוה".

"הוא היה נראה כדמות מהתנ"ך", חולק עמנו רבה הראשי של רוסיה, הרב שייביץ, את התרשמותו מרבי

"לו הייתי מחוץ לבאן..." ידו של הגר"א מילר החוותה אל מעבר לחלונות בית הכנסת